

ТЕМА. Розвиток емоційно-вольової сфери дошкільників

ПЛАН

1. Збагачення емоційної сфери дошкільників.
2. Розвиток вищих почуттів у дітей дошкільного віку.
3. Особливості вольової сфери дошкільників.
4. Психічні стани дитини.

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2007. С. 192-220.
2. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 243-272.
3. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. для самост. роботи студ. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. Київ : Академвидав, 2010. С. 308-327.

Додаткова

1. Слабик Я. Подолання тривожності та страху // Психолог. 2008. № 21. С.8.
2. Романов А. Расстройство поведения и эмоций у детей в целом. Москва: Плэйт, 2003. С.58.
3. Карпенко Н. Профілактика дитячих страхів // Дошкільне виховання. 2003. № 9. С.14 - 15.

1. Збагачення емоційної сфери дошкільників

Джерелом переживання дітей є діяльність (гра, праця, навчання) та спілкування з дорослими та однолітками.

Засвоювання дітьми моральних норм поведінки (як вести себе вдома, в гостях, на вулиці, з незнайомими людьми) у малюків відбувається через безпосереднє спостереження за діями та поведінкою дорослих та однолітків (Г. С. Костюк).

Емоції дітей 3-5 р. ж. проявляються бурхливо, нестійко та ситуативно. Діти виявляють емоції безпосередньо в поведінці, не скриваючи їх. Якщо їм хтось не подобається, вони тут же можуть сказати: «А я не хочу з ним гратись, він жадібний». Якщо дитина образилась, вона голосно плаче, нервує, якщо сміється, то голосно, нестримно. Емоції досить експресивно виявляються в мові, грі, зображувальній діяльності.

Умовою морального розвитку дитини є засвоєння норм і правил соціальної поведінки та внутрішня позиція самої дитини. Спілкуючись з дорослими, дитина засвоює норми поведінки, осмислює їх і починає діяти так, як їй показували, заохочували чи забороняли, як вчили (*«Не можна ричати, бо мама відпочиває» (4 р.ж.); «Мамо, покарай Олю, бо вона взяла чужу чашку» (5 р.ж.)*).

Дитина 4-6 р. ж. спілкуючись з дорослими та однолітками, засвоює **загальні емоції** (симпатії, співчуття, антипатії, уподобання тощо).

У 3-4 роки діти діляться з тими, з ким граються у дворі, сидять за одним столом. Діти 5-6 років більш вибіркові в своїх симпатіях. Тут виявляються в середовищі **лідери** – **«зірки»**, які серед дітей користуються більшою симпатією: за красу, за вміння бути лояльними серед дітей, за знання, за вміння швидко брати на себе відповідальність, за сміливість тощо. Проте є й **«ізольовані» діти**, або малоконтактні серед ровесників – ті, які хворіють, у групі така дитина завжди «новенька»; ті, які мають фізичні недоліки – товстий, незграбний, брудний, часто тече з носа, не вміє спілкуватись. Такі діти не отримують співчуття зі сторони однолітків, така дитина намагається зайняти своє місце в групі агресивністю, намагається фальшивити й обманювати, скаржитись дорослим.

Але діти **старшого дошкільного віку** вже можуть *приховувати свої переживання*, оцінюють часто свої вчинки більш адекватно, ніж малюки.

Великий вплив на формування емоційних вчинків має схвалення зі сторони дорослих, позитивна оцінка вчинків. Діти часто запитують: «А я вірно зробив?», «Правильно вчинив?»

Намагання бути визнаними серед однолітків, одержати схвалення дорослих і неможливість це здійснити призводить до проблемних ситуацій, з яких дитина виходить таким чином:

- а) виконує вірно;
- б) задовольняє свої потреби, тим самим порушує норми поведінки,

але не приховує це від дорослих;

- в) реалізувати свої потреби, порушує правила, але приховує (бреше), щоб уникнути покарання.

Ці прояви можна спостерігати в ситуаціях вибору – «Феномен гіркої цукерки»; «Загадкова корзинка»; «Піжмурки»; «Загублена річ» та ін. (Дослідження В.С. Мухіної).

Дорослі спеціально вчать дітей добру, доброзичливості, допомозі, співчуттю, долати замкненість, егоїзм, сором'язливість, брехню, заздрість, жахи. Це відбувається через ігри, художню літературу, фільми.

Дорослий повинен через довіру, доброзичливість, вимогливість, розумне покарання виховувати в дитині позитивні емоційні стани, тому що це пояснюється виробленням **динамічного стереотипу**, який важко руйнувати, отже досить важко перевиховувати.

Старші дошкільники стримують свої емоції (іноді навмисно), не проявляючи їх. Слід сказати, що у дошкільників настрої нестійкі, зароджуються пристрасті до об'єктів (тварин, рослин, ігор, комп'ютерних ігор), або до ігрової чи зображувальної діяльності та ін. Проте пристрасті ще нестійкі, часто носять наслідувальний характер.

2. Розвиток вищих почуттів у дітей дошкільного віку

Якщо в переддошкільному віці складні почуття лише зароджувались, то в дошкільному віці вони досягають при правильному вихованні вищого ступеня розвитку. **Моральні почуття** усвідомлюються дитиною, з'являється внутрішня оцінка своїх дії та вчинків за рахунок зростання ролі другої сигнальної системи, усвідомлення через мову. Це зародження таких складних моральних почуттів як: *почуття обов'язку* (перед батьками, в праці, у навчанні), *почуття товаришування, колективізму, любові до близьких*. Ці переживання протікають у формі співчуття чужому горю, взаємодопомозі в праці, почуття правдивості, справедливості. Діти керуються нормами добра та зла, доброго та поганого. Почуття сорому, гордоців, самолюбства, власної гідності, стають моральними характеристиками поведінки дитини.

У процесі образотворчої діяльності, музичних занять, при спостереженні явищ природи, художніх творів, у дітей формуються **естетичні почуття**. Чим краще дитина орієнтується в навколишньому світі, тим різноманітнішими та складними стають *почуття прекрасного та огидного*. Складним є *почуття комічного та почуття гумору*. Якщо молодші дошкільники сміються лише від побаченого Петрушки, зайчика, то старші дошкільники сміються над діями Незнайки, вовка, ведмедя, які не можуть «здогадатись». Спостереження та участь дітей в святкуванні Нового Року, Святі Осені, Святі Весни, спортивних розвагах виховують естетичні смаки та їх оцінку.

Складними почуттями є **інтелектуальні почуття**, пов'язані з розумовим розвитком дитини. Намагаючись пізнати внутрішній світ, молодші дошкільники все ламають, б'ють, топчуть комах, хапають за горло кошенят, розривають метелика тощо, що іноді викликає у дорослих гнів і розцінюється

як жорстокість. Старші ж дошкільники інтелектуальні почуття виявляють через питання «Чому?», «Для чого?», «А я знаю ...». У дитини проявляється гордість «Я знаю як...», сором від незнання, здивування від нового, смуток від нерозуміння, плач від невміння щось робити – це і є прояви інтелектуальних почуттів, які задовольняються в діяльності як подолання протиріч.

3. Особливості вольової сфери дошкільника

Воля дитини розвивається як здатність домагатись певної мети, переборювати зовнішні та внутрішні перешкоди, свідомо регулювати свою поведінку.

Велике значення в розвитку та регуляції вольових дій відіграє мовлення, можливість усвідомлювати свою мету, регулювати свої бажання, аналізувати та оцінювати їх (О. В. Запорожець).

У молодших дошкільників дії та поведінки носять імпульсивний характер, що проявляється в нестриманості, вередуваннях, перевазі мотивів «хочу». Дорослі, пояснюючи мету та мотиви (для чого, чому так потрібно діяти), ставлять перед дітьми мету через мову спонукань до дії. Навчаючись **підпорядковувати особисті мотиви («хочу») з соціальними («потрібно»)**, у дитини формується здатність до вольових вчинків – витримка, доведення справи до кінця, організованість, дисциплінованість як позитивні вольові якості. Вольова регуляція характеризується як **довільністю поведінки**, так **контролем за дією**. Зростає тенденція діяти не лише за бажанням, але й вибором дій, без допомоги дорослих. Це ми бачимо в самообслуговуванні, трудовій та навчальній діяльності. Виховання навичок і звичок в діяльності розвивають вміння доводити справу до кінця, стримуватись або долати перешкоди (сором, небажання, страх, незнання). Проте, не слід забувати, що дошкільнику притаманні здебільшого негативні вольові якості такі як: вередування, впертість, навіюваність, негативізм, пустощі, несамостійність. Це проявляється як в навчальній, ігровій діяльності, так і в вчинках та поведінці. Закріплюючись, ці риси стають стійкими, переходячи в риси характеру. Воля дитини стає лише тоді морально обґрунтованою, коли вона поєднується з суспільними моральними нормами поведінки. Дорослим слід роз'яснювати дітям, чому так не можна діяти, показуючи негативні дії дітей в комічному варіанті («Рьовушка-Коровушка», «Вередуля»), а старшим дошкільникам, роз'яснюючи до чого приведе їх кінцевий результат і як це буде оцінено іншими.

4. Психічні стани дитини

Вивчаючи почуття та вольову регуляцію дитини, психологи В. С. Мухіна, Л. А. Люблінська виділили **три типи поведінки дітей:**

а) **дисциплінований тип поведінки дітей від 3 до 6 років.** Якщо малюки

все роблять «бо так сказала мама», «бо не можна», то старші керуються моральними нормами в силу усвідомленості вчинків, а не лише турбуючись, що будуть покараними (Гра «Загадкова корзинка»);

- б) **недисциплінований, правдивий тип** – дитина, порушуючи вимоги дорослого, все ж після признається, мотивуючи «я не знаю, як я це зробив» , «я не хотів...».
- в) **недисциплінований, неправдивий тип дитини.** Дії дитини переходять спочатку в спробу («...а що буде, якщо не признатись»), а потім у навмисну брехню, вчинків з власної користі, так і від боязні покарань.

У проявах почуттів, поведінці та регуляції вчинків медики виявляють **психічні стани дітей:**

- а) **нормальний стан** – у дитини спокійний стан, хороший, життєрадісний настрій, добрий апетит, нормальний сон, активно включається в ігрову діяльність.
- б) **невротичний стан** – емоційна нестійкість, перехід від спокою до занепокоєння, емоційне перенапруження, перехід до плачу, вередувань, афективний стан.
- в) **неврози** – це нервовий психічний стан дитини, нав'язливі страхи та фобії (темряви, черв'яків, незнайомих людей). Проявляється це в зайвих рухах руками, миганні, частих рухах шиєю). Можливий енурез, заїкання, відсутність апетиту та інші реакції. Це можуть бути результатом страшних покарань дітей. (Вихователька закрила «неслухняного» хлопчика в кладовці, а сама з групою дітей пішла на прогулянку. Від страху у дитини стався невроз – заїкання та енурез).

Новоутворенням емоційно-вольової сфери дошкільників є:

1. Виникнення первинних етичних інстанцій – розуміння добра та зла.
2. Виникнення початкових форм довільної поведінки. Наявність співвідпорядкування мотивів, що є основою для довільної поведінки дошкільника.
3. Формування самооцінки, саморегуляції, розуміння свого місця в системі відношень, в яких знаходиться дитина.